

**Peterdi Nagy László:**

## **Vendégjáték.**

„Az új művészeti jelenségek mindig  
az élet új formáinak előhírnökei.  
Ezért is olyan ellenszenvesek  
a maradi gondolkodásúak számára.”  
Csehov.

„Művészeti problémákra  
használjon kámfor injekciókat!”  
Rajkin.

Tartozom egy beismeréssel: ez az utóbbi *bon mot* igaziból nem Rajkin ötlete volt, hanem a Taganka Színház irodalmi vezetője és egykori aspiránsvezetőm, az odesszai születésű Zinovij *Papernij* doktor úré. Onnét tudom, hogy ő vallotta be: ezért is tették ki a pártból. És ezzel lett vége az én sokat ígérő moszkvai aspirantúrámnak is. De akkoriban jóformán ezt kapta *valóban*, egy infarktussal közkórházba került tudós, vagy színházi rendező. Akkor figyelhette ezt meg „Známjá”, amikor a *Sirály* 1965-ös, bizvást színháztörténeti jelentőségű, „farmeres” előadásának rendezőjét, Anatolij *Efroszt* a bemutató után másnap leváltották, és ettől ő meg, talán a szokatlanság miatt, infarktust kapott. Ez ismétlődött meg a *Három nővér* bemutatója után is. De „Známjá” látogatta, és tartotta benne a lelket. Így hát, túlélte ezt is, és kitartásáért *Gorbacsov* kinevezte a Taganka igazgatójának. Ott kapta meg aztán a harmadik, az utolsó infarktusát.

Gorbacsov is megkapta a magáét, de csak jóval később, a felesége betegségének kontójára. Tulajdonképpen mindegy is. Sem ő, sem a Taganka nem akadályozhatta meg Jelcinék puccsát, és nem válthatta meg a világot. Az ugyanis *reánk vár*. - Mit szólnánk például, egy jó kiadós *paradigmaváltáshoz*? - Ezúttal, Európa 20. századi háborúinak és forradalmainak végső tanulságaként. - De olyan nyelven, amely mindenki számára érthető és elfogadható ám! Mondjuk, hogy a színházén! Ez lenne a magunkfajta, kissé már nagyothalló csatalovak utolsó *trouville*-a: a szellemi világforradalom vulkánja kitörés előtti morgásának a meghallása. - Az új energiaforrásé, amelyről a liberális *Fukuyama*, a marxista *Slavoj Zizek* és az Argentinában felnőtt, de már szintén nem fiatal *Ferenc pápa*

egyforma lelkesen beszél. Az utóbbi egyébként, éppen egy Miami-ban élő komikus színész, Alexis Valdés: *Esperanza (Remény)* című verséből idéz a könyve<sup>1</sup> végén:

**„Amikor a vihar elállt,  
s útjaink újra járhatók,  
majd, mint túlélők hagyjuk el  
a zátonyra futott hajót. /.../**

**Ha a vihar elül, Uram,  
Add, hogy jobb emberek legyünk,  
bár nem vagyunk méltók, tudom,  
tervezz, mint egykoron, velünk!”**

Lehet, hogy a tudósok és a művészek veszik át a stafétabotot újra? Uram, irgalmazz nekünk!

### **Művészek lenni.**

Annak az avantgárdnak, amely ilyenkor mindig elsőként ragadja magával a szellem embereit, nálunk Kassák Lajos volt az egyik alapító hőse. Mivel különböző, a botfülűek számára nehezen megközelíthető művészeti ágakban tevékenykedett, szinte egész életében bújócskázni tudott Lukács György és mások „paradigmáival”. Azt mondta egyszer az őt egy óbudai kávézóban a „titkairól” faggató Tellér Gyulának, hogy „Uram, én mindig azt tettem, amit akartam!” Az életműve végül mégis Aczél György és a keze alá dolgozó, „alkalmazott tudományok” professzorainak a prédája lett. – Az egyetlen párizsi megjelenés engedélyezéséért a szerző maga „igazította” a körülményekhez képeit. Tellér Gyula pedig, jónéhány évi kemény politikai/ideológiai munka után, az Óbudai Temetőben pihen.

Nekem az aktivizmus két nagyképviselőjével, Uitz Bélával és Mácza Jánossal volt közvetlen kapcsolatom, akiket életben találtam még Moszkvában, ahova a fehér kurzus, majd Révai és Aczél kulturális politikai egereinek „rágcsáló birálatára” elől menekültek. Az egykori zsidó negyedben, a Malaja Bronnáján telepedtek le, Efrosz színháza mellett, boldog aspiráns korom színhelyén. A hely szelleme csodát tett, ezúttal is. Alig egy emberöltővel a szovjet tudományba és művészetbe való, többé-kevésbé békés beilleszkedésük után, de még néhány évvel '68 előtt, innét indult ki Kelet-Közép-Európa színházi forradalma, amelynek Efrosz szintén az első, korán jött hőse volt. Azonban, csakhamar a „bársonyos forradalom” sorsára jutott az is: hatalmi pozíciók piaca lett, és lassan elzüllött. A különböző puccsokban és palotaforradalmakban alaposan elgyengülve, képviselői végül is a Parlament piros bársonyszékeibe és a Nemzeti Színház lila zsöllyéibe süllyedtek. A színház fogalmába a közönsége is beleszámít azonban! – „Néma szereplők és nézők e darabban”, amint azt Arany János fordította a *Hamlet*-ben. Azok pedig azt skandalizálják nálunk is még mindig, hogy: *Tovább! Tovább!* A Nemzeti Színház 1966-ban mutatta be *Peter Weiss Jean Paul Marat üldöztetése és meggyilkolása* című

<sup>1</sup> *Álmodjunk együtt!* XXI. Század Kiadó. 2020. Fordította: Simonyi Ágnes.

darabját, *Marton Endre* rendezésében. Ugyanez a mű egy évtizeddel később a kaposvári színház Ács János rendezte előadásában első díjat nyert a Belgrádi Világszínházi Találkozón. - Bármennyire óvta is ettől az illetékeseket a *Kritikában* megjelent mélyideológiai cikkében *Köpeczi Béla* akadémikus, az akkori kulturális miniszter.

„*Most megvetik a polgárt és a művészt: ez a pillanat, mikor meg kell vallanom, mennyire tisztellem, hiszek szerepében, hiszek abban, hogy a hősi polgár és az igaz művész adhat csak új egyensúlyt a világnak, új világképet a megsértett emberiségnek.*<sup>2</sup> - *Az igazi polgár szerencsés vegyülete a művésznek és a katonának, alkotó és megtartó, álmodó és megőrző.*<sup>3</sup>” Márai Sándornak a *Kassai őrző* című novellájában találjuk ezeket a sorokat. Az írás akkor született, amikor a Második világháború előestéjén, elutazott gyermekkorá városába, hogy elbúcsúzzék tőle. – És hogy magával vigye, már Budapestről is menekülve, egy polgári Magyarország képét, és őrizze magában és írásaiban sok évtizeden át. Istenem, milyen sokat beszélünk róla mi is, hogy polgárok szeretnénk lenni! De elfeledkezünk róla, hogy meg kell ám fizetni az „iskolapénzt!

- A németek, majd a szovjetek megszállta Krakkóban egy fiatal káplán, a későbbi *II. János Pál* pápa „repülő egyetemeket” szervezett, amelyek a nemzeti ellenállás, sőt a modern nemzetépítés műhelyeinek és harcálláspontjainak bizonyultak. - Az Angol Királyi Légerő kötelékében szolgáló lengyel vadászpilóták külön engedéllyel, az anyanyelvükön beszélhettek egymással, a bevetéseken is. - Az ostromlott Leningrádban *Sosztakovics* egy halhatatlan szimfóniát írt, és az éhhalállal küszködő lakosok ezrei – kitéve magukat a soros légitámadásnak – egybegyűltek az Operaházban, és ujjongva végig hallgatták. Csaknem fél évszázad keserves szenvedései kellettek még hozzá, hogy abból a városból ismét Szent-Pétervár, az „Észak Velencéje” legyen. De minden túlélő állítja, hogy e nélkül a koncert nélkül nem lenne az.

„*Tudatunk legmélyén szó szerint megteremtjük a valóságot, és így elősegítjük megvalósulását a külső szinteken is. (...) Amilyen a gondolkodásunk, olyanok leszünk, és olyan lesz a világunk is.*<sup>4</sup> Ezt az utóbbi idézetet több mint 20 éve, a magyar „ökofalu” mozgalom csóró egyetemista házaspárjai pénzén kiadott, afféle *Bibliánkká* vált szamizdatból vettem, amelyet szinte el is felejtettünk már. – Az ökofalvak befejezetlen vályog- és faházaival, a CSOK negyedszázaddal ezelőtti, filléres kiadásával együtt. Bánjuk is már nagyon! Milliók százait költjük hát el nagy sietve egy „nemzetinek” nevezett, valójában fiktív kultúra menedzselésére – „a külső szinteken”. Ezzel aligha vághatunk azonban neki a század által élénk állított feladatnak, egy korszerű tudomány és művészet és *nemzettudat* megteremtésének. A kultúra ugyanis, nem kapható készen, és még csak nem is hódítható el sehonnan, senkitől sem. Minden nemzet maga izzadja és szavalja, vagy éneklő és

<sup>2</sup> Márai Sándor: *Kassai őrző*. Helikon, Bud.apest. 1999. 104. old.

<sup>3</sup> Márai Sándor: id. mű 48. old.

<sup>4</sup> Guy Duancey: *Összeomlás után*. Göncöl Kiadó. 1996. 46, 47. old.

vitatkozza ki magából, évszázadok alatt. Nem azonos ez sem a Révai-féle „kultúrforradalommal”, sem a „nemzeti sajátosságokkal”.

Ez az utóbbi kategória az orosz „átmenetet” idézi inkább, amely máig sem tudott igazán demokratikus forradalommá válni. Az első, sikertelen kísérlet után megpróbálkoztak hát a „patrióta szellem” talpra állításával. 1996 nyarán az elnöki posztra újraválasztott Jelcin arra hívta fel a hatalomhoz közel álló szellemi műhelyeket, hogy *egy év alatt dolgozzák ki „az Orosz Federáció állami ideológiáját, nemzeti eszméjét”*. Az év lejártával, meg is jelent Moszkvában egy szépen kivitelezett tanulmánykötet: *Oroszország eszmét keres. Az Itogi (Következtetések)* című moszkvai hetilap akkor kritikus elemzést közölt a hegyek vajúadásának eme egérszüleményéről, az államiként kezelt „nemzeti eszméről”. Ebben olvassuk: *“A nemzeti eszme régóta él nálunk, a kulturális emlékekben, a mindennapi népi élet szokásaiban és szertartásaiban, az egész keresztény világra kötelező erkölcsökben, az orosz népmesében és az orosz anekdotakincsben. Vannak nekünk szöveg nélkül énekelt nemzeti himnuszaink, amelyeknek a csodálatos dallama és ritmusa minden orosz szívet megdobogtat. Mi ilyen nemzet vagyunk. És ilyen a nemzeti eszménk is: szavakkal nem fejezhető ki.”*<sup>5</sup>

### **Polgárnak lenni.**

Mi ennél azért már egy kissé előbbre járunk a nemzeti önismeretben. Az orosz komédia című munkámban én például, egy nagy *mutatványról* beszélek, amelynek segítségével a hatalom felépíti ott az új „Patyomkin falvakat”, az írók legjobbjai pedig, kellő öniróniával adják elő ennek a nagy színháznak a paródiáját. - Nálunk már a hatalom maga is részt vesz ebben a mutatványban. Egy kulturális vezetőként is felelős költő és miniszterelnöki tanácsadó, a túl korán meghalt Szócs Géza például, mégis fontosnak tartotta megírni azonban a nagy kormányzati támogatással működő Nemzeti Színházról: *„a Nemzeti nem lett a tahó, nép-nemzeti, tehetségtelen, akarnok böszmeség fellegvára, de az sem valósult meg, hogy a nemzet számára legfontosabbnak vélelmezhető szellemi energiák világítótornya legyen.”*<sup>6</sup> Ilyen, messzire világító tornyokra (gondolkodókra) már pedig, most különösen nagy szükségünk lenne, hangsúlyozta Szócs. Erre a véleményre válaszolt Vidnyánszky Attila a maga *Bánk bán* előadásával. – Tulajdonképpen, visszaütötte a labdát. Az elapadt szellemi energiák szerepét nála egy nagy szerelem veszi át. *Ottó és Gertrudis* nem hisz ilyesmiben, és nem is alkalmas rá. Az utóbbi holtteste mellett *Bánk és Melinda* találkoznak viszont ezzel a hatalmas erő- és energiaforrással, ha egy kicsit későn is. Ez egy szokatlan, mégis megejtő bájt és időszerűséget kölcsönöz a szakállas, bajuszos, kardos történetnek. *Két* tragikusan megözevgyült magyar államférfiről van szó itt már, akik a feleségüket kell, hogy feláldozzák ezért a nemzeti/erkölcsi hőstettért.

A Nemzeti előadásáról készült kép előterében *Bánk és II. Endre* király láthatók, amint a Gobbi Hilda terem zsinórpaddásáról éppen egy jókora

<sup>5</sup> 1997. 28. szám.

<sup>6</sup> *Heti Válasz*. 2015. április 23. 78. old.

üvegszekrény ereszkedik rájuk. Nekünk pedig választanunk kell, hogy melyikük lenne megfelelőbb kezelője egy kiadós polgárháborúnak. – Egy pragmatikus, profi király és „jó férj”, vagy a töprengő és mérlegelő, tehetséges és *szerelmes* helyettese? – Én mindenesetre, Bánkra szavazok. Neki jutott „a nehezebb rész”. Ha nem karddal, hát új gondolatokkal és megértő bölcsességgel, neki kellett leszerelnie a Peturék hebehurgya lázadása utáni helyzetet. Az ilyen szerelemből mindig tehetséges, országot mentő és -építő gyerekek szoktak születni, akár még CSOK nélkül is.

### ***A megváltó mutatóvány.***

A kulturálisan is csődbe jutott EU-t megújítani kívánó erők közös célja a Nemzetek Európájának megvalósítása. Csakhogy ehhez a kultúrát öncélú művészkedésből, politikai nyereszkedésből, vagy egyszerűen csak üzletből, ismét a nemzet legfontosabb megtartó erejévé kell tenni! Ehhez ad most lehetőséget a régió nemzeti számára a keresztény voltunk, amely a reformáció óta a független nemzeti lét és az együttes önmegvalósítás lehetőségét is jelenti. Mindenesetre, ez nem az Irodalmi Múzeum főigazgatói székéből megoldható feladat.

„Ezért értsd meg, szeretem őt, / A vén Európát, a büszke nőt! / Nagyon kérek, becsüld meg őt, / A vén Európát, a gyönyörű nőt!” 1983 nyarán, a Lengyeltóti ifjúsági építőtáborban adta elő dalban elbeszélte, azóta világhírű lett szerelmi vallomását *Varga Miklós*, a Rock Színház művésze. A táborban hatalmas sikert aratott persze, a fiatalok között. Hogy is ne! – „*Ölén a szerelem minden öröme hívogat, / Arcában látod az arcodat.*” – Meghívás egy házibulira. – Moszkva tér, az óra alatt. Hazaérték azonban az első Trabantok, hátukon a Gorenje hűtőszekrényekkel. És megértettük - alig egy emberöltőnyi idő alatt -, hogy egy kissé idealizált volt ez a kép. Talán azért is, mert arcunkon, amelyet akkor *Europe* ölébe fűrtünk, még javában kamaszpattanások ékeskedtek. Az igazi szerelemhez pedig, ennél sokkal meggyőzőbb és magabiztosabb, felnőtt fizimiska szükségeltetik. - Azt mondanám, hogy *saját arc: saját egyéniség, saját kultúra*. Ehhez nem elég azonban, hogy ha mesterségesen elmélyítjük, vagy felemeljük a hangunkat. Vagy, ami még rosszabb, megpróbáljuk eltalálni, hogy miként tetszünk a legjobb tanárainknak, vagy a leghatékonyabb bandavezérnek. Ettől még csak hangoskodó, éretlen, esetleg koravén, *stréber kamaszok* maradunk.

A nemzeti kultúrát rakott szoknyás, pántlikás, csizmaveregető „népi táncként” értelmező rendezvények láttán én most attól tartok, hogy jórészt még csak az utóbbinál tartunk. Egy nemzedékváltásnyi idő alatt pedig, sok mindent végig lehet, végig *kell* gondolni! – A nemzeti kultúráról is, amely a pártprogramok utolsó pontjáról messze előre lépve, egyre meghatározóbb szerepet fog majd kapni a következő nemzedékek életében. A „rendszerátalakítás” első következménye, furcsamód, nem ’56 spontán nemzeti összefogásának a megismétlése volt, hanem a „spontán”, vad és félvad privatizáció, a nemzeti vagyon mintegy felének a kézenközön való eltüntetése. Az állami ösztöndíj nélkül maradt Moszkva téri fiúknak csak a fekete munkaerő-piac maradt. Sokan a „Vén Európa” szoknyája alatt, vagy kisebb-nagyobb amerikai egyetemeken új szellemi munícióra próbáltak szert tenni, mégis. Mások keresztet akasztottak az autójuk visszapillantó tükrére. Voltak azonban olyanok is, akik elővették az előszoba szekrény alsó fiókjából a családi

Bibliát, és egyszerűen csak silabizálni kezdték benne a régi feljegyzéseket. Én tőlük várom az új Magyarország szellemi elitjének kinevelődését. Lesznek közülük néhányan, akik el-elmenni talán egy-egy igazán fontos színházi bemutatóra is. - Nem csak nézni, hanem *részt is venni!* Tegyük egy próbát!

### **Vendéjáték.**

Szégyen-szemre, az oroszok jócskán többet tudnak a *közösségi* színházról. Jónéhány évvel békés „rendszerátalakításunk” és az orosz „demokratikus átmenet” után, egyszer csak azt hallom ám, hogy a Moszkvai Művész Színházban ismét műsorra tűzték a *Macskajátékot*. - Na, úgy látszik, hogy kezd már megjönni nekik is az eszük, gondoltam. És eszembe jutott *Örkény István* művének egykori, kínosan udvarias fogadtatása még a velünk olyan barátságos *Tovsztonogov* szentpétervári színházában is. Ott a közönség sokkal aktívabb azonban, mint nálunk. És mivel nem volt egyéb lehetősége kinyilvánítani a véleményét, tüntetéssé rendezett át egy szuper békésnek - és unalmasnak - tervezett magyar vendéjátékot Moszkvában. Elfog az izgalom még ma is az emlékre, hogy ott topogtam akkor este én is a Vígyszínház *Macskajáték* előadásának szereplői között, a színház függönyébe vágott kis kerek lyuknál. Mint mindig, egymás nyakába szuszogva kémeleltük, hogy miként telik meg a nézőtér. És nem állom meg, hogy el ne játsszam magamnak újra azt, amit ott a közönség eljátszott. Talán már jobban megértem én is, mint akkor.

- Az utazás két és fél órája alatt barátságos mormogássá szelídül még a TU 134-es nagyétkű motorjainak a bömbölése is. Mintha csak megbánták volna a bőkezű vendéglátást, a légi kisasszonyok sietve kapkodják össze a műanyag tálkákat. És felcsattannak a hangszórók. - *Néhány perc múlva leszállunk Seremetyevo repülőterén!* Az ablaknál ülők sietve az üveghez nyomják az orrukat. Mindenki látni szeretné a híres arany kupolákat. De odalent csak egyetlen nagy füstkupolát látni. A sok kormos kipufogóból ömlő, fanyarkeserű gáz egyetlen nagy fekete kucsmával borítja be a várost. És mire alá bukunk, senkit sem érdekelnek már a kupolák. Mindenki talpon van, és a csomagtartóban kotorászik. A füles sapkákat keresik, amelyeket ma reggel, még otthon szedtek elő a szekrény aljáról, nagy nehezen. A *gép teljes megállásáig szíveskedjenek a helyükön maradni!* - könyörög a hangszóró. De a színészek nem „szívesek”. Tudják, hogy ezen a reptéren csak a legelső találhatnak ingyen targoncát. A többiek csomagjait már csak, a „kommunizmus építésében jelentkező átmeneti nehézségek” következtében, a közép-káderből alkalmi hordárrá átvedlett trógerok szedik össze, egyáltalán nem a szabott áron. Az életrevalóbbak így hát, már jóval a földet érés előtt a kijárat felé törtetnek, a neves pesti színház művészeivel az élen.

Még az átadási ünnepség zűrzavarában talán, egy nagy csapat galamb tévedt a repülőter fogadó csarnokának hatalmas kupolája alá. Talán a „fokozódó” nemzetközi helyzet hatására, ők is megállíthatatlanul szaporodni kezdtek, és ma már hangos turbékolással fogadják a baráti Moszkvába érkezőket. De a magyar színészek most még rajtuk is túltesznek. A géptől úgy rohantunk be oda, mint akiket kergetnek. Szemben találván magunkat a villogó vakukkal meg tévékamerákkal, most meg egyáltalán nem akarunk „áthaladni”. És nem engedjük

a többieket sem. Úgy tesz mindegyikünk, mintha valami fontos megbeszélni valója lenne az éppen mellette állóval. Éppen, mint főiskolás korunkban, amikor tróntermi ácsorgókat, meg utcai lézengőket alakítottunk. Viccekkel, bemondásokkal, mindenféle szemérmességgel igyekeztünk lekötöni egymást, és a természetesség látszatát kelteni. - A fotósok meg, jöjjenek csak még el a szállodához is, ha akarnak valamit!

Végre egy város, ahol senki sem ismer! - bűg fel a főszereplő nagyasszony hangja. - Illetve, ahol én nem ismerem senkit, teszi hozzá sietve, nehogy a mellette tipegő farmeres naiva nagyképűnek érezze a megjegyzést. De már elkésett. „Egérke”, az albérlője, azonnal halálos komolyan veszi mindjárt ezt is, mint az életben mindent. - Hát, én ezt sajnós, nem mondhatom. Arra számít, hogy itt is ki van téve minden mozi előcsarnokában az ő durcás kamaszlány képe. De aztán meggondolja magát. Legyen csak boldog az öreglány, hogy éppen őt várják ide! És amint a vámpulthoz érnek, mindjárt elégtételt is kap. Ahogy meglátja őket a pirosposzsgás, jól táplált tisztviselő, aki mindeddig unottan rázta lábát az asztal alatt, azonnal felpattan, és üdvözült mosollyal kíséri át a két hölgyet a vizsgálaton. A fiatalabb kedvesen visszaint neki. - Látta a filmjeimet!

- Hát ezért filmeznek ezek! Még csak nem is a pénzért, ezért vigyorognak a reklámokban, ezért olvasnak fel együgyű kis meséket a tévében!” - füstölög az idősebb magában. És véleményének hangsúlyozása végett, keményen a márványpadlóhoz veri a ma reggel e célra előkeresett, régi félcipőjének masszív sarkát. Már a város közelében, egy meghatóan fiatal nyírfaerdő mellett robog a busz. A társulat többsége most lát először ilyet, és lelkesen tapsol. De ő ma kora hajnalban kelt, hogy elérje a reptéri buszt. Egyébként is, fáradt, sértett, öreg. Az ülés sarkába húzódik, és úgy tesz, mintha szunyókálna. De az iménti jelenet nem hagyja békén. A fél életét magánszínházakban töltötte. Tudja ő jól, hogy mit jelent, ha ismerik az embert, és azt is, ha nem. Mint kész sztár, a háború után még évekig rossz ruhákban, slampos kis szerepekben lépett fel, hogy elnyerje a nyikorgó székeken, sötétkék konfekció ruhában feszítő új nézők jóindulatát. Kezdje most előlről?

- Ezt a várost tényleg nem ismeri. De ki kell fürkészsze, ha nem akar megbukni holnap este! A buszból csak a méreteit lehet érzékelni. Ő meg az emberekre kíváncsi. Hogy a szállóban felfrissült egy kicsit, nekivág hát a városnak. De a hallban néhány fiatal kolléga trécsel. Ezek majd később jutnak csak szobához, addig kísérőnek ajánlkoznak. Tréfával utasítja el őket. - Azt hiszitek, hogy nem talállok magamnak rendes, civil udvarlót egy ekkora városban? Mikor megcsapja azonban az utca lármája és benzinbűze, belátja, hogy ilyesmire nemigen lesz majd itt alkalom. A szó szoros értelmében, rohannak az emberek. Először nem is érti, hogy miért. Egyszerre megérti azonban, mikor egy kereszteződésnél megpróbál átkelni. A negyedéig sem ér még a négysávos úttestnek, amikor a lámpa pislogni kezd. Szégyen ide, emberi méltóság oda, egy-kettőre nyakába szedi a lábát ő is, amikor meglódul a haragos autósorda. A többségük nehéz jármű: autóbusz, dömper, óriás teherautó. A többi gyalogos is lélekszakadva menekül a legközelebbi járdaszígr felé. Legalább is, ő így látja. De, amikor a megaláztatástól még mindig hüledezve körül néz, nem talál senkinél sem együttérzésre. Rajta kívül senkinek

sem tépázta meg az önérzetét az iménti szégyenletes futás. Nem rázza senki az öklét a gyilkos szörnyekre, és nem zokog halkán, a lámpaoszlopnak dőlve. „Gyermekkora gyermekkorunk. Velünk / nevelkedett a gép. / „Kezes állat. No, szóljatok rá! / Mi tudjuk a nevét.” Persze, a költő is nagyon szeretett volna eljönni ide, a Szovjet Írók I. Kongresszusára. De nem hívták meg az „illetékesek”. Tudták ők jól, hogy miért.

-Ezeknek játszom én holnap az Orbánnét! Összeszorul a toroka, mint fellépés előtt, minden este. Tudja pedig, hogy ez szigorúan tilos. Ma már nem átélni, hanem "eljátszani", "ledobni" kell a szerepet. Alighanem, még itt is. Ki tudná ezt a forgalmat túlkiabálni normális emberi hangon? - Érzelmek? Majd máskor, egyszer! Akkor majd felborogatják az autóikat az emberek, és barikádokat építenek belőlük. És a tetejére felmászik majd valaki, hogy kimondja azokat a szavakat, amelyek ott vannak már most is a lelkükben. Egy pillanat alatt összeáll akkor, és a helyére kerül majd minden. Mint a színpadon is, amikor egyszer csak leállnak a partnerek. És érzi az ember, hogy most ő következik. Ez a győzelem! Úgy érzed, hogy ezért születél. - *Megélni* egy ilyen pillanatot.

Hogy ezt sikerült megbeszélnie magával, megnyugszik egy kicsit. Körülnéz. Az érkezéskor úgy látta, hogy a szálloda egy nagy tér végében áll, egy folyó partján. De hiába keresi most a teret. Valahogy észrevétlenül túljutott rajta. Körbecsodál egy fantasztikusan színes, hagymakupolás, fazsindelyes *reneszánsz* templom-költeményt, elhalad a nagy kerek kő, a kikiáltó- és vesztőhely mellett, és már a Történelmi Múzeum vörös téglapépülete előtt áll. Most érti meg, hogy mi is a *Vörös tér* titka, miért látszik minden levelezőlapon sokkal nagyobbnak a valóságos méreteinél. Erről a pontról a folyó felé nézve, ahol a szálloda áll, a tér folytonosan emelkedik. De nem egy síkban, hanem mintegy kúpszerűen: a közepe a legmagasabb pontja. A *Kreml* aranykupoláit ez emeli túl a magas kőfalon, és ülteti rá a valószínűtlenül fehér felhőgomolyokra, mint megannyi, a mesés Kelet fűszereivel megrakott, színes vitorlás hajót.

Ezekről, az egykor Kínából és Indiából érkezett pompás kelmékről ábrándozik éppen, amikor váratlanul megghasadnak a felhők, és fürge vízcseppek kezdenek el ugrándozni a macskaköveken. A félcipője percek alatt átázik, és ólomsúlyú lesz. Most aztán merre? Észreveszi, hogy az alul-felül ömlő víz elől mind egy irányba futnak az emberek. Arrafelé indul hát ő is. Egy nagy *kőhíd* alá ér. Alkalmi ismerősei vidám terefere közepette csavargatják, szárítgatják már ott a ruhájukat. Megint csak nem látszik rajtuk zavar, bosszúság. Természetes dologként fogadják a kora nyári esőt, talán még örülnek is neki. Erőtéljes torokhangjukon neki is odakiáltanak valamit. Talán azt, hogy ne féljen, nem lett ettől még semmi baja senkinek sem! És mutatják is, milyen magasra nő majd a kukorica tőle. Mindebből egy szót sem ért, de azért buzgón bólogat, és zavartan mosolyog. Aztán toporog csak közöttük sután, egy, itt aranyat érő papírzsebkendővel szárítgatva a szétázott frizuráját.

*Ezeknek játszom én holnap Orbánnét!* - jön megint az eszébe, miközben, hogy ne kelljen belekapcsolódnia a beszélgetésbe, a folyó lassan hömpölygő, olajos vizére mereszti mereven a szemét. – Miért hatódjanak meg ezek attól, hogy 63 éves koromban én még élni akarok? De miért éljek, ha már nincsen miért, *kiért?*



Közben eláll az eső, és ő a monológot egy percre sem szakítva meg, a szálloda felé caplat. Felfigyel rá azonban, hogy a szembejövők mind őt bámulják. Némelyik el is mosolyodik. – Ismernek hát ezek valahonnét engem, mégiscsak? Vagy ennyire összesárosztam volna magamat? Óvatosan törölgetni kezdi hát az arcát. De aztán megérti, hogy min derülnek. - Magában beszél már megint! Még hozzá, hangosan. Úgy látszik, itt ez még szokatlan. Itt még senki nem öreg, senki nem magányos. Hát persze, "Akire egy párt vigyáz." De, bocsánat, ez azért már röhej!

Eszébe jut azonban, hogy játszott már ő ilyet egyszer. No, lássuk csak! - Megáll, mintha a sűgásra figyelne. Aztán tesz néhány lépést, és közben figyeli magát. Ahá! Ebben a vizes cipőben éppen úgy húzza most a lábát, mint abban a fűzős fekete cipőben, amit a színpadon visel. - Amibe a veje lúdtalpbetétet akar tetetni, hogy ne dagadjon meg a lába. De ő egy magas sarkú, világos cipőt vesz fel majd, meg a társbérlő adjunktusfeleség kivágott estélyi ruháját, amit takarítás közben kicsent a szekrényből. Mert szép akar lenni a munkáskoncerten, ahol az ő nagy hasú öreg énekese a fő szám. És aki el fogja hagyni őt Paula, az álnok barátnő kedvéért.

Szóval, már délután is ezt játsszuk? - rikolt fel olyan hangosan, hogy többen utána néznek. Csakhogy én nem Orbánné, hanem színészné vagyok, és holnap gatyába rázom ezt az egész társaságot. Figyelem! Hoppla-hopp! Azzal lendületet vesz, és felrúgja magasra az egyik elázott cipőjét. Megáll a járda szélén, csípőre teszi a kezét, és csupaszon maradt jobb lábfejevel megtámasztja a bal lába szárát, mint aki jól végezte dolgát. Na, hozza ide szépen, aki beszélgetni akar a nénivel! Egy ápolatlan bozontos, fekete szakállú fiatalember indul végre a cipő után. A fűzőjénél fogva csípi fel két ujjával a tócsából, és úgy is hozza, mint egy varangyot. Közben türelmesen, de rosszallón magyaráz valamit. Mintha azt fejtegetné, mennyire ártalmas dolog ilyenkor, fényes nappal elkezdni az ivást. Az egész hosszú szövegre ő csak egy királynői gesztussal válaszol: átveszi a cipőt, és útjára bocsátja az ifjút. Majd, még mindig ugyanazzal a tartással, ellépdel a járókelők csodálkozó sorfala előtt. Ugyanezzel a büszke mosollyal lép be a szálló forgóajtaján is, és vonul végig a hallon, a még mindig ott kornyadozóakra látszólag ügyet sem vetve. - Csak nem szedett fel az öreglány magának tényleg valakit?

Minden lehetőet megtesz másnap is, hogy ezt gondolhassák róla. - Nem vesz részt a hivatalos városnézésen. - Próba után felmegy mindjárt a szobájába, és ebédelni sem jön le, megfosztva magát még a tiszteletére készült tejszínes fagylalttól is. A fejfájás ellen, amelyre hivatkozik, a színház gazdasági igazgatója egy erős *nescafé*t ajánl. A túl határozott visszautasítás után, már ő is randevúra kezd gyanakodni, végre. Pedig ő éppen, hogy egyedül szeretne maradni! Neki egészen másként kell készülni erre az előadásra! A próbákat otthon is a főrendező vezette. Most mégis *át* akar rendezni mindent. - Egy abszurd komédiát keres benne, amivel el tudná kápráztatni a Sztanyiszlavszkijtól megcsömörlött moszkvaiakat. Ez a Minisztérium elképzelése. Ez illik ahhoz a szerephez, amelyben hazánk akkor tündökölt: a legvidámabb barakk, a nyugati kirakat. Az igazi ok pedig az, gondolja, hogy nem jött ki velünk ide az a *tiszta szemű fiú*, aki a darabot hozta. Legyen elég neki, hogy kapott egy nagy vidéki színházat, meg Trabant kiutalást is hozzá, soron kívül! De ez itt most nem a *másként gondolkodás* helye! A

Trabantba olaj is kell, gondolja a néhai szovjet ösztöndíját *posztmodern*nel kompenzáló főrendező úr. - Aki most tényleg bűntudattal ücsörög itt, a pályája csúcán.

- Pukkadjatok meg! *A tiszta szemű fű* tehetsége sokkal többet ér még annál az ügyetlen eredetieskedésnél is, amivel ügyesebb nemzedéktársai a kulturális hivatalnokok sekélyes műveltségét és politikai elbizonytalanodását használják ki. - Aki maga is hasonlít azokra a szüntelen inspekciózástól vörös szemű kezdő orvosokra és technikai munkakörben foglalkoztatott fiatal mérnökökre, akiknek a színházát szenteli a "szocialista iparváros" lakótelepén. - A nagymama cipőkanállal sem fér már be oda, a másfél szobás panelbe. Vasárnap délelőttönként tehát, amíg szüleik az "újraolvasott" Shakespearet, Moliere-t és Csehovot nézik a matinékon, a ruhatárban a helybéli pedagógiai főiskola hallgatói vigyáznak a csemetéikre. Ugyanők statisztálnak este a nagyoperetben. Néhány év múlva meg földet osztanak, rendszert váltanak.

Csupán arról volt szó, hogy bejárják az idegen színpadot, és kipróbálják az akusztikáját. Abban a néhány percben, amikor épp nem volt a színen, mégis ott topogott mindig az ügyelő mellett. Végül ki hoztak neki egy piros bársony karosszéket az egyik öltözőből. Abban trónolt szótlanul, és vigyázott, hogy ne hangozhasson el egyetlen olyan instrukció sem, amely felborítaná az előadás kényes egyensúlyát. Már az olvasópróbán érezte mindenki, hogy jóval nagyobb itt a tét két idős hölgy szerelmi párviadalánál. De nem érték rá megbeszélni még ezt sem. A szerző is csak mosolygott nagy titokzatosan, amikor kérdezték tőle a büfében, hogy hát tulajdonképpen miről is szól a darab. - Meglátjuk majd, ha eljátszottátok. Én honnét tudjam? Így aztán érezte mindenki, hogy *ő róla szól*. Ők ketten az énekessel, akit a nyugdíjból hívtak vissza, természetesen, a maguk történetét látták benne. Csermlényi odáig ment, hogy kirakta az öltöző asztalra a magával hozott nagy befőttes üveget, amiben a jőféle liba- és kacsamáj volt lesütve, és kínálgatott vele boldog-boldogtalant. De így érezték a fiatalabbak is. Mert hiszen mégiscsak ők itt az igazi hősök, gondolták. - Ez az agyonhajszolt fiatal házaspár. A férjnek még az otthoni ruhája is büzlik az étertől, az asszony meg a vasárnapi ebédek közben is nyelvvizsgára készül. Gyerekük nincsen, és ha így megy tovább, nem is lesz. Mit hagyjanak rá? - A nyelvvizsga bizonyítványukat?

Egérke, a sápadt kis albérlő, akivel ezt a furcsán kedveskedő, egymást hergelő, bátorító „macskajátékot” játsszák, még inkább áldozatnak érzi magát. Mert ne higgye senki, hogy dögfáradtan az egész napi munkától, jókedvében hancúrozik itt ő minden este az Erzsike nénivel! Az öregasszony azzal az áldott jó szívével meg van győződve róla persze, hogy ez neki valami nagyon jó szórakozás. Mivel, hogy annyira egyedül van. De hát - miért is van egyedül? Mert, ha netalán feljön hozzá nagy néha valaki, hát mindjárt elüldözi. Addig matat, motoz, csapkod az ajtókkal ott a szomszéd szobában, amíg csak az illető hirtelen el nem köszön, fülig vörösen. És jönnek aztán a kérő, panaszkodó, zsaroló megjegyzések. Hogy éjjel zuhogott a víz megint a fürdőszobában. És hogy ő nem tud elaludni, ha tudja, hogy idegen van a lakásban. Egérke tehát maradjon csak halk és magányos, ha egyszer albérlő! És csak Erzsike nénit szeresse! Legyen boldog, hogy ő legalább magához

emeli ebben a ciróka-maróka játékban. Mert aztán ennyi sem lesz, amire majd 63 éves korában emlékezhetne.

Így csaptak össze egymással már több, mint kétszáz este. - És a nézőkkel is. A felgyorsuló lélegzetükkel, a bizonytalan orrfúvásaikkal, majd a hirtelen felcsattanó rövid tapsokkal. Ebből érti meg a színész, hogy már nem csak övé az előadás, hogy a néző is helyet kér benne. - A pesti néző. Aki nem csodálkozik rajta, ha reggel a csarnokban egy nyugdíjas fél deci tejet kér előtte a sorban a macskájának. - Kannás tejet. Mert az kiköpi a zacskósat.-De ezek itt agyontámogatott szovhoztejet vedelnek, literes üvegekből, kap észbe! Legyint, és az öltözőkódó asztalhoz ül. Tesz az arcára még egy kis krémet, és összekészíti a nagy színházi táskáját. Megnézi a tükörben a nyelvét és a torkát. - Rendben! Mélyet lélegzik, és kilép a folyosóra.

Ki van itt ma este? - kérdezi először is, amikor krákolva, skálázva és harákolva, húsz évvel öregebben, előcsoszog az öltözőből. Lábán a fűzős fekete cipő, vállán a vedlett háziköpeny. Kikémlél a kukucskálón maga is. - Sötét ruhás közönség. Csupa komoly, ünnepi arc. Többeknek mellén kitüntetés. Akár meg is érinthetné őket, ha kinyújtaná a kezét. Ijedten hátralép, mert úgy érzi, hogy egy ideges kis nevetés készülődik benne, megállíthatatlanul. A kitüntetésekről a háború jut eszébe és vetélytársnőjének a férje, Krausz doktor úr, aki az ostrom idején a fogorvosi székét is lecipelte magával a pincébe. Abban kucorogta végig a hét hetet nagy aggodalmasan. - *„Azt hitte, ezek azért csinálták az egész háborút, hogy idehurcolják a Kremlbe az ő rozszant fűrószékét.”*

- Szóval, *ezeknek* fogunk most itten játszani. Jól van, nézzük csak! Először elmondom majd nekik, hogy milyen szóval illetem én a tejcarnokban azt a szőke debellát, amikor nem volt hajlandó kiszolgálni az ő macskáját. *Duplavalagú!* Vajon hogyan lesz ez oroszul? De felcsattan a zene, és tolokocsiján begördül mellé Garmisch-Partenkirchenből a nyomorék nénye, akivel majd levelezni fognak itt ma egész este. Kigyullad egy vakítóan fehér fény-nyaláb, és körbe fogja, valósággal felmarkolja, és a színpad hátsó falára vetített hatalmas szecessziós keretbe emeli őket. Egy régi családi fénykép látható. Ezek voltak - ők! *„Negyven-ötven éve ők ketten, a Szkalla lányok, a környék szépei, első túllruhájukban, szélfútta hajjal, kacagva, integetve szaladnak lefelé, valaki felé a Tisza töltésről...”* Míg az első szavakat mondja, úgy érzi, hogy minden rendben van. Megtalálta a kapcsolatot velük, illetve Vele. Egyetlen személyként érzékeli most a közönséget, mint egy nagy, életerős férfit. Olyanok a reakciói: higgadtak és magabiztosak. Jóindulatú, kemény figyelem, gyors, rövid tapsok. Már majdnem az előadás végén járnak, amikor rájön, hogy tévedett.

Az öngyilkossága jelenetében van egy kis szabad ideje. Ilyenkor kikapcsol egy kicsit. Növendék korában még lelkiismeretfurdalása volt ezért. Meg azért is, hogy épp Csontos volt a példaképe. Hogy akkora rajongással figyelte az ő meghalás, feltámadás, szerelmi légyottok közben elsuttogott, elmormogott "bemondásait". Úgy érezte, hogy ezek is a figurához tartoztak valahogyan. Csak nem írhatta bele őket a szerző a szövegbe, mert nem ismerte még a színészt, aki testet ad majd a képzelete szülte alaknak. És főként, nem ismerte az *aznap* esti közönséget. Az igazi színész azonban néhány perc után mindig egész pontosan tudja már, hogy "ki van itt". Amikor vértelen ajakkal fülébe súgja a szerelmese holtteste fölé hajoló

Bajor Gizinek, hogy "siess, te marha, éhes vagyok!", Csontos nemcsak a cukorbetegségére akarta figyelmeztetni a partnerét, hanem ezt is mondta: Nézd, ez a díszes társaság azt játssza nekünk egész este, hogy ők a *darabtól, meg tőlünk függetlenül is*, csuda művelten és hazafiasan szórakoznak itt. De érzem, hogy az egész előadásból *nem megy át* beléjük semmi. Akkor meg minek erőlködünk? Akarsz még egy rajongó ifjú recenzest? Kérlek, de nekem most már tényleg enni kell, és bevenni az inzulinomat!

A színészi igazságnak és tehetségnek ilyen pillanata Orbánné „öngyilkossága” is. - Kiissza a csorba bögréből a tejszerű folyadékot, amelyben feloldotta az altatókat. Gondosan újságpapírt terít a pamlagra, és lefekszik, két papucsos lábát körültekintően a papírra helyezve. Az egyik újság a földre siklik azonban egy óvatlan mozdulatnál. Türelmesen felkel, visszateszi, és újra lefekszik. A szerzői utasítás így szól: „*Még egyszer felül, körülnéz, nem feledkezett-e meg valamiről. Motyogva: Megvan minden? Eszébe jut, hogy most már mindegy, legyint, lefekszik, kezét összekulcsolja a mellén. Vár. Elég sokáig vár, aztán hirtelen felül, türelmetlenül körülnéz: A kutya mindenit! Mi lesz már?*”

Ez jó! Ennél a mondatnál mindig megmozdul „lent” is valami. Szinte látja, hogy megrezzen most is néhány szigorú arc. Zavart, *szégyenkező és hálás* kis nevetéseket hall. Most akkor hát, elkapta őket! - Persze, *a halál!* Mi, pestiek, a magunk öngyilkossági statisztikájával! Ez nem olyan halál ám, mint ami a szovjet regényekben van! Hanem úgy érzi már az ember, hogy a szerelem, a barátság, *az egész élet megalázó, és fáj.* A fánk, a tyúkhúsleves, minden-minden, amivel öreg szeretőjét és barátját várta, ott úszkál a vécékagylóban. Az altatók feloldva, s lenyelve. Felül, lelógazza lábát a pamlagról, és kigyúlt, győzelmes arccal néz szembe a közönséggel. - El akarták venni tőle az élete értelmét, és ő *odaadta nekik az életét inkább.* - Hogy megmaradjon a lényeg, *a tartás.* - „*A kutya mindenit, mi lesz már?*”

Nagy a taps meg a virágkosár, amit a jegyszedőnök felcipelnek nekik a színpadra előadás után. *Minden, ahogy illik.* De aztán a sötét zakók és kosztümök begombolkoznak ott lent újra. Olyan érzése támad, mintha nem is ők küldték volna a virágot, hanem a vendéjáték lebonyolításával megbízott tisztviselők. Mert hát azt ugye napokkal előbb meg kellett ám rendelni! Tehát, nem annak a valaminek szólnak, ami itt ma este történt. Vagy inkább, történhetett volna. - Ma este nem volt érdemes meghalni. Nem baj, majd holnap kikészítem őket!

*Majd holnap!* - fogadkozik néhány órával később, már az ágyban is. Ebéd nélkül volt egész nap, és jól beevett a követségi fogadáson. Most aztán dobog az a kis ér a fülében, és nem hagyja aludni. - Pedig holnap jó formában kell legyek mindenképpen! Felül, nagyot sóhajt. Lógazza a lábát egy kicsit az ágy szélén. Lassan, módszeresen káromkodik egyet. Kiklapfog a fürdőszobába. Enged magának egy kis klóros vizet a csorba szélű fogmosó pohárba. Rövid tünődés után egyszerre *két altatót* lök a szájába. Aztán visszaül az ágy szélére, és lassan egymáshoz dörzsölgeti a két lába fejét. Gondol egyet, és belenyomja jó mélyen a hüvelykjét a boka alatti lágy részbe. Nézi, hogy marad-e nyoma. Nem marad. - A szívem még jó. Ezzel alszik el. Arra ébred fel, hogy a szomszéd szobában hangosan piszpeg valaki. A disztinyvált Ilus lakik ott a félénk kis Egérkével. De egy háborús

veterán, civilben tökrészeg asztalos, ferdén gyalulta le az ajtó alját, és a hatalmas résen át minden szó áthallatszik. - Mit csivitelnek ezek még ilyenkor? Hiszen együtt jöttünk el a fogadásról! Még néhányszor csapódik az ajtó. - Ahá, itt készül valami! Szóval, nem csak ő nem tud ma este aludni! A félig nyitott ajtón egymás után surrannak be a felzaklatott, de ki nem elégült kollégák. *Hiányzik* másnak is ebből a mai előadásból valami! Észrevette ő már a követségen, hogy egyesek kerülgetni kezdték az asztalon maradt, félig még telt üvegeket, amikor az oroszok hazamentek. Alighanem, azok lapulnak most a pizsamára húzott zakók alatt. A pisszegést köhögés, krákogás követi, majd felcsavarják a rádiót.

- Azt hiszik a marhák, hogy nem hallom, mire készülnek. Ahelyett, hogy áthívnának engem is, ha már aludni nem hagynak! A kis tapintatosak! Maga elé képzelem a társaságot a fal túlsó oldalán. - A speciálisan koptatott farmerek lehuppannak körben a padlóra. Bohém gazdáik kihalásszák zsebükből a bölcs előrelátással magukkal hozott fogmosó poharakat és fogamzástáplálókat. Valaki szétönti a „privatizált” vodkát meg konyakot. - Tudják a szentjeim, hogy van egy szép úti italkészletem. Akár csak azért is átkopoghatnának. De hát, sunyik a drágáim. Látja az ajtó résén át, hogy odaát eloltják a villanyt. Hátradől, és elképzelem őket, amint lustán, gyáván és félszegen kéjt keresve, egymás felé tapogatóznak a sötétben. Talán nem is testi örömet, hanem valami "lazító fitneszt" keresnek egymásban. Szegény kis lúdtalpas Rómeóim, meg szemüveges Júliáim! *Miért nem mertek egyszer azok lenni, akik vagytok?* Kár, hogy bevettem az altatót... De még mindig nem hat. - *A kutya mindenit, mi lesz már?*

Másnap reggel ott találja szobája küszöbén a tegnapi előadás legszebb virágcsokrát. Vörös szegfűk! - Ezek tényleg azt hiszik hát, hogy felszedtem magamnak itt valakit, mordul fel boldogan. Ezért nem kopogtam át, és ezért nem üvöltöttem rájuk. Kis tűnődés után visszalép a szobába, és gondosan vázába teszi a virágokat. Reggelinél mindenki a hatalmas hús- és pácolt halszeleteken ámuldozik, amelyekből a kollégák tapintatos és megértő figyelme mellett, ő két-két adagot is bekebelez. - Nyugi, gyerekek, *ma este kikészítjük őket!*

Még így sem történt volna semmi, ha a búcsúelőadás nem szombatra esik, és be nem köszönt a jó idő. Így azonban, a meghívott kultur-csinovnyikok többsége hirtelen megbetegedett, vagy kiment a dácsára. És a baráti magyar jegyeket a diákokthonokban, ifjúsági szervezetekben kellett "teríteni", az önkéntesség szigorú betartásával, persze. Itteni időszámítás szerint, délután fél hétkor azt látni már a kukucskálón, hogy a nézőteret egyetemisták, szakiskolások és más hanyagul öltözött elemek töltik meg lassú, laza hullámokban. Az ajándékba osztogatott vastag műsorfüzetet bújja mind. - Ha már erre a furcsa nevű társaságra kell áldozzák az estéjüket, hát tudni akarják, hogy mit látnak majd. - Ugyanazzal a fáradtságtól ingerült, de figyelmes kifejezéssel a sovány, ideges arcukon, mint amit annál a fiatalembernél látott, aki a Vörös téren a cipőjét hozta vissza.

Jól van, gyerekek, akkor most tessék idefigyelni! - súgja nekik a függöny vastag szövetén át. - *Most ugrik a majom a vízbe!* Azzal megperdül a sarkán, és határozott léptekkel helyére siet a színpadon. Az ügyelő erre, bár nincsen még pontosan hét óra, azonnal hozzákezd a nézőtér elsötétítéséhez. Kettejük feszültsége átterjed mindjárt a többiekre is. Egy pillanat alatt kiürül a színész

büfé, ahol lazacos szendvicset készítettek a tiszteletükre. Csermlényi *lassú mozdulattal* megtörli a bicskáját, amivel kockákra vágta a nyers halszeleteket megtámasztó szikkadt fekete kenyeret, és a mellényzsebébe csúsztatja. Megtapogatja, hogy tényleg ott van-e. Rákacsint a kulisszák mögé húzódó statisztákra, majd hirtelen elkomolyodik. A nézőtéren mindebből semmit sem látnak, de egyszerre csend lesz ott is. Felcsap a zene. Elkezdődik az előadás.

Az ebéd jelenetét Pesten úgy játszották, mint egy *Becket* darabot. - És ahogy újabban Csehovot is játsszák: *elidegenítés, abszurd, miegymás*. - Süketek párbeszéde. Mondja csak, mondja mindenki a szövegét, egyedül a rendező tudja csak, hogy kinek és minek. De az otthoni közönségnek tetszett így is. Felismert benne valamit abból az egyezményes *mellébeszélésből*, amely egyre inkább eluralkodott már az életben is. - A „gáláns” Pest, a *Seduxen*, a *Nospa*, a *Váci utca*, az „örök szerelem városa”. 63 év ott nem életkor. Új barátnője, Paula rábeszélte, hogy kezdjen új életet. És lám, ő levette a hosszúszerű cipőt, világos ruhákat kezdett hordani, és mahagóni barnára festette a haját. Így ment el a lányáékhoz is a szokásos vasárnapi ebédre. Ellenőrizni akarta a hatást.

Újra egybe sült disznóhús van a tiszteletére. De arra nem futja már a tiszteletből, hogy meg is várják vele. Megéheztek, és ettek. Odakészítettek az asztal sarkára neki is egy hatalmas adagot. De most ő nem és nem fog hozzá az ebédhez, bármint unszolják is. Azt várja, hogy a lánya és a veje észre-vegye rajta a változást. De nem történik semmi. Józsi egy szaklapba bújik, Ilus meg a nyelvvizsgájára készül. Csak, amint tüntetően fel-alá sétálva, elhalad előtte, akkor kerekül rá csodálkozva a nagy szürke szem: „*Hova tette, mama, a fűzős cipőjét?*”

Neki már ennyi is elég. Boldogan magyarázni kezdi, hogy barátnője tanácsára vette az új cipőt, és hogy csodák csodája, nem dagad benne a lába. A lánya azonban, ezt már nem hallja. A „dagadt” szó ütötte meg a fülét, mint nyelvi probléma. Hogy is van ez angolul? A *swollen foot*, memorizálja. Mivel ő is épp angolul olvas, Józsi mindjárt az anyósa másik nagy témájával, a beteg nénjével hallja össze ezt a szót. Úgy érti, hogy neki dagadt meg a lába ott kint, Partenkirchenben. Gálánsan felajánlja tehát, hogy felír neki is egy SZTK gumiharisnyát. Ilus kötelességének érzi azonban, hogy kikérjen magának egy ekkora figyelmetlenséget az anyjával szemben. - Nem érted, a *mamának van megdagadva a lába*, csattan fel, és hozzáteszi, amit magában csaknem mindig hozzá szokott tenni újabban: *te fatökö kü kanbagoly!* - *Kisebb dolguk is nagyobb* ezeknek az ő lábánál!

De legalább ne akarnák megjátszani a jó gyereket! Maguknak csinálják ők még ezt is a szentjeim, érti most meg. Hogy megnyugtassák azt a nyamvadt kis lelkiismeretüket. - Nehogy egyszer még álmatlan éjszakájuk legyen, amiatt, hogy az első adandó alkalommal, amikor külön lakáshoz juthattak, slussz-passz, *otthagyták őt* egyedül a főzelékszagú udvari lakásban Egérkével meg azzal a bűdös macskájával. Inkább az OTP-nek gürcölnek egy életem át. - Csak, hogy ne kelljen az ő szövegeit hallgatni. - De ezek meg *többszörös társbérletben* hagyják ott az anyjukat, amikor befizetnek a másfél szobás panelre, - jut az eszébe. - És akkor mi van? Fiatalok. Komszomolisták. Nem mer mindjárt kipakolni most itt, amint azt Pesten szokta tenni. Egy kicsit tragikusnak kell még lenni, de egy kicsit sajnáltatni

is magát. - Egy "anya-Leart" játszani, kis öniróniával. Nagyon kemény alapzatra, lépésről lépésre kell megépíteni az utat, amely a sértett hiúságtól elvezet a teljes kétségbeesésig. - Vagy valami teljesen oktalan reménykedéshez, hogy van valami igazság mégis, és hogy *egyáltalán, érdemes* mindezt elmondani valakinek. Váltások kellene, meg *átvezetések*. Az a bizonyos, sokat szidott, "mesterségbeli rutin" kell! Jó, akkor hát, próbáljuk meg!

Orbánné (növekvő indulattal): *„Hát süketek vagytok? Kinek beszélek én? Tizedszer magyarázom, hogy amióta ezt a félcipőt hordom, nincs megdagadva a lábam. Ebben is Paulának lett igaza...”*

Józsi: *„Ki az a Paula?”*

Orbánné (már kiabál): *„Paula az Paula! És a cipő az cipő, és a láb az láb! (Dühében feláll. Felhúzza szoknyáját, mutatja a lábát.) Az én lábamról van szó, és nem arról, hogy ez a láb meg van dagadva. (Felemelt lábbal Ilushoz ugrál.) Tessék, győződj meg róla! Ez a láb az anyádé, aki téged a világra hozott! Követelem, hogy nyomd bele az ujjadat, és ha a legkisebb benyomódást látod, akkor beismerem a tévedésemet, és azonnal felveszem azt a rohadt fűzős cipőmet... nyomd meg a lábam!*

Az utóbbi mondat, maga sem tudja, hogy miért, kicsit élesebbre sikerült most a szokásosnál. A hanglejtése meg, nem egyszerű felszólítás, inkább számon kérő, parancsoló. Ettől Ilus is kizökken a szerepéből. Meglepődve kapja fel a fejét, kicsit magasabbra, mint máskor.

Ilus (ijedten, mert nem érti, miért kiabál Orbánné): *„Dehogy nyomom! Tessék elhinni, én mindent elhiszek az anyusnak, de szerdán vizsgázom angolból, azt sem tudom, hol áll a fejem.”* Mondja csak, mondja a béketeremtő szöveget, de a szemében bizonytalanság és rémület van. Mit akar most megint az öreglány? A tegnapi éjszaka miatt cirkuszol? Éppen itt? A hangja a feszültségtől egyszerre valahogy édeskésre vált, és ettől még idegesebb lesz. Felpattan, és megfogja a szék támláját. A próbán ez nem így volt. Neki alázatosan, ülve kellene végighallgatni az anyja szokásos prédikációját.

Kellemetlen szünet áll be. Zavartan méregeti egymást a vampnak öltözött idős nő és kikészítetlen, pongyolás-papucsos, szemüveges-aranyeres, a valóságos életkoránál húsz évvel idősebbnek látszó lánya.

Orbánné: *„Nyomd meg a lábam!”* ismétli meg a mondatot a maga számára is váratlanul hidegen és keményen. És felcsapja frissen vásárolt elegáns félcipőjét a székre. De, hogy egyensúlyát ne veszítse, megfogja ő is a széktámlát, amibe Ilus kapaszkodik.

Megdermed most a nézőtéren is a levegő. Ők nem tudják, persze, hogy ez a mondat a szövegben nem ismétlődik meg. De a színpadkép önmagáért beszél. Ez a két nő most mindjárt egymásnak esik. - De miért? Hiszen, láthatólag nem egymással van bajuk. Lehetetlen, hogy egy "nyugati", egy "európai" rendező ne vegye észre ezt! Megint Ilus igyekszik menteni a helyzetet. Idegesen megvonja a vállát, és az anyjának háttal az asztalt kezdi rendezgetni.



Józsi is megszólal, tele jóakarattal: „*Tessék megnyugodni, mama! Ha megdagad a lába, veszünk gumiharisnyát.*”

Orbánné (mindent túlharsogva): „*De nem dagad meg! Nem dagad meg! Csakhogy én azt hittem, emberekkel beszélek.*” (Hátat fordít az asztalnak, visszasiet a rivaldához, de dühében mindenről megfeledkezik, és még mindig fél lábát előrenyújtva ugrál végig a színpadon.) „*Mert én nem tudtam, hogy falakkal beszélek!* (Hirtelen észbe kap, leteszi a lábát a földre.)”

Ekkor üt át a szikra, amely kisüti mind a feszültséget, ami itt felhalmozódott. A rendezői utasítás szerint neki képzeletben újra a távol lévő nővéréhez kellene fordulnia most. Folytatnia kellene a levelet, amit az iménti viharos események félbeszakítottak. De túl sok minden történt az utóbbi két napon. A tér, a folyó, a sötét zakók és ezek a sápadt, fáradt, ideges fiatal arcok. Mindez egyszerre tör most rá, amint megszégyenülten, félszegen húzza vissza lábára a szoknyát, és görnyedten néz szembe a közönséggel. Nem értik, hogy mi baja van. Amikor Richter gumiharisnyát kap, fillérékért. Csupa Ilus meg Józsi figyeli onnét letről is, komoly, szigorú arccal. A tegnapi fiú is, aki visszahozta neki a csupa víz cipőjét.

Lenéz a lábára. - A frissen vásárolt elegáns félcipők! Egy moszkvai nyugdíjas legközelebb Kelet-Berlinben vehet ilyet, ha van összeköttetése. De ő mit kezdjen most már velük? - Meg ezzel a *szemérmetlen élet-vágygal*, amelyet fellobbantott benne ez a lapuló, de fékezhetetlen energiáktól feszülő, *halálugrásra készülő* város? És akkor újból súlyosan megszegi a rendezői utasítást. Lassan, megfontoltan leveti a két félcipőt, és büntudatos kis mosollyal összefogja a két kezében. Aztán csak áll ott, szemét lesütve, és vastagon feketére festett pillái alól egyszer csak *súlyos, forró cseppek* kezdenek el futni az arcán lefelé.

-Úristen, szétbógóm a sminkemet! De már csak annyit tehet, hogy oldalt billenti kicsit a fejét. A szép új frizurájára így meg a szempilla festék is rácsorog. Nem akar ő különszámot csinálni! Dehogyan kezd most ő amúgy szégyenlősen, a kézfejével törölni meg a szemét! - Maga elé fordítja a széket, ezzel sikerül hátrébb játszani magát néhány lépéssel. Most már igazán csak a legelső sorokból láthatják, hogy sírt. *Az egész nézőtér egyszerre reagál*, mégis. - Döbönt csend, majd rövid, kemény taps. - Na, látjátok, gyerekek! Ez az, amiért eladnám én a lelkeimet is! Mivel, *hogyan éppen olyan vagyok, mint a többi ripacs*, gondolja elégedetten. És nem érez egy csöppnyi megbánást sem. Inkább valami nagy megkönnyebbülést és megbocsátást. Úgy szeretné, hogy a gyerekek is ezt érezzék. - Itt, fent és ott, lent. Lehajtja a fejét. Kivárja, amíg elül a taps egészen. Akkor aztán könnyedén, szinte boldogan csicsergi bele az író szövegét a telefonba: „*De mióta Paula velem van, mindez semmivé vált, Gizám! Ha összevesztem is Ilusékkal, egy perc múlva kimegy belőlem a gőz. Reggel jókedvűen kelek fel, nem is emlékszem már az én sok-sok esztendő's nyomorúságos ébredéseimre...*”

Úgy hívták ezt akkoriban: *életet az éveknél*. Egy igen tiszteletreméltó, önkéntes társadalmi mozgalom volt. - Éppen olyan hiábavaló, mint most a természetgyógyászati pilulák és a csontkovács masszázis. De a gyerekek odalent most *elhiszik* neki még ezt is. Az előadás végén nagy taps és ováció. És hátra van



még egy nagy pillanat. Úgy van a tapsrend, hogy a színpad hátsó falán kivilágosodik újra az a bizonyos régi kép a Tisza-töltésről lefelé szaladó Szkalla lányokkal, akik éppen most határozták el, hogy visszamennek a falujukba, meghalni. Akkor bejön a színpadra minden szereplő, és feláll melléjük a rivaldához, nagy ünnepélyesen. Ezzel jelzik az elhatározás véglegességét, továbbá, hogy vége van az előadásnak. Azután, ha nagy a taps, néhányszor kimennek, majd újra bejönnek mindnyájan. Ezt akarják most is tenni, de *a nézők újra és újra visszahívják őket*. Lassanként kezd is már komikussá válni ez a szüntelen ki- és bevonulás a tolókokcsival. Ezért aztán a többiek egyszer csak, nem jönnek vissza.

Csak ő áll ott egyedül a vakító fény-nyalábok között az újra felhúzott, de már egészen másként befűzött fekete magas szárú cipőjében, és boldogan, *győztesen* mosolyog. Vagy másfél-két perc telik el így. Aztán érezni kezdi, hogy valami nincsen rendben. Színész ösztöne valami veszélyt jelez. - Mintha veszítene erejéből a taps. A szeme sarkából észreveszi, hogy a jól megtermett jegyszedő asszonyságok, akik néhány perce még széles mosollyal rakták lábuk elé a hatalmas virágkosarakat, most már láthatólag megelégtették az ünneplést. Szombat este van, meleg van, holnap is lesz egy nap. Nem túlságos feltűnően, de *ellentmondást azért nem tűrve*, tessékellik a közönséget kifelé. Oltogatják a nézőtéri lámpákat, húzzák össze az ajtóknál a függönyöket. A fiatalok nagyobb része feláll erre, és előrejön a sorok között, egészen a színpadig. - De hát kint van táskája, cekkere a ruhatárban ezeknek is, fut át az agyán. - A hétvégére vásárolt kenyér, tej, parizer. És a lelki táplálék, a hétfégi újságok, folyóiratok. Mi lesz, ha a gyezsurnaják lezárják a ruhatárat is? Minek örül ő most itt ennyire? Hogy nevetségessé tette magát? "Bent ragadt" a színpadon. Ebben az előadásban nincsen függöny. Tehát még az ügyelő sem tud segíteni rajta. Ez megbocsáthatatlan!

De még ezt is *megbocsátják neki*. Amikor látják, hogy áll csak ott a színpad közepén riadtan, félszegen mosolyogva, és valami olyasmit motyog, hogy *jaj, hát már vége van*, az elől állók egyszerre dobogni kezdenek, és veszettül kiabálnak valamit. Ő persze nem érti. De látja, hogy az asszonyságok tiltó karját félretolva, csak úgy özönlik vissza a ruhatárból a közönség. - *Dehogyan van vége!* Azt gondolja, hogy valami ilyesmit kiabálnak ezek az agyonmosott flanelingben parádézó, sápadt fiúk és lányok. - Nem öregszel meg, és nem halsz meg! Megörzünk olyannak, amilyen most vagy. *Nem vagy már egyedül. Ne félj! Ne félj! Ne félj!* Úgy képzelem, hogy ilyeneket kiabálnak fel neki. Mutatja, hogy érti. Mosolyog, mosolyog. És még hosszan búcsúzkodnak. De a *kollégák kitartanak*, végig. Nem rohan senki mosakodni, öltözködni. Pedig korán indul a gép holnap haza. De érzi mindenki, hogy mondani kell még egymásnak valamit. Közeledvén otthon is a hétfégre, a főnökök már tegnap elrepültek. Ez jó, mert így az ügyeletes rendező így írhatja be naplójába, hogy mi is történt voltaképpen: „*a szovjet főváros ifjúsága kitörő lelkesedéssel üdvözölte a magyar abszurd és a rendezői színház legújabb teljesítményét. Egyben-másban a szervezés viszont, megint nem állt a helyzet magaslatán.*”

Ez rendben volna. Csakhogy, értékelni kell a vendéjátékot művészi szempontból is, ugye. De a művészek erre most nem vállalkoznak. Ők csak

felsorakoznak most a színpadi kijárat két oldalánál. Amíg tart a taps, csak állnak ott, komoly arccal, ünnepélyesen. Kivárják, amíg az utolsó fiatal is kiszorítja a nézőtérről a gyezsurnaják elszánt csapata. Akkor ők akarják már ünnepelni. De megelőzi őket! Kifelé haladtában a színpadról, két cuppanós puszival gratulál minden szereplőnek. Amikor *Ilushoz* ér, megtorpan azért. Nem tudja elfelejteni azt a hideg, szürke villanást, amit ma este látott a szemében. Megfogja akaratos kis állát, és megemeli kissé a fejét. Egy galamb-kék, ártatlan szempár néz rá szerényen, kedvesen. - Ennek már régen Orgon nejét kellene játszani a *Tartuffe*-ben! - Amíg el lehet hinni neki ezt a mosolyt, gondolja. - Így jut majd el egyszer Orbánnéhoz ő is. Arcon csókolja azért őt is, kedvesen, cicásan, és magas szárú fűzős cipőiben tovább csosszan, a nagy művészek és a nagy asszonyok *halhatatlanságába*.

Hogy mi az eszmei mondanivaló? - Hát, másnap reggel hazajöttünk, és ment minden tovább a maga módján. - Még, vagy húsz évig. De én most úgy látom, hogy a *Macskajáték* „eszmeisége” ez idő alatt sem változott semmit. Sajnos, a vendéjjátékok sötét öltönyös közönsége sem. Csak hát, hiába vigyáztak úgy magukra, megöregedtek ők is. És most már, hogy őszintén elmondhatnák, nem kíváncsi senki sem a véleményükre. Nem is igen kapnak már a bemutatókra ingyen jegyet. - Akkor meg minek? Vannak, akik a légópincében üldögélnek hát, mint Krausz doktor úr a rozzant fűrószékében egykor, Budapest ostrománál. - Hátha jön megint valami, valaki. - Csecsenek, ukránok, lengyelek...

Jó, csak jöjjenek! A *Macskajáték*, amelynek az unokáik most tapsolnak, nekik is szól. Azt mondja, hogy nyugdíjból is lehet azért, egészen jó vacsorákat főzni. És hogy *sohasem késő* szerelembe esni. - A szerelmeseké a világ. És ez a *nagy színház* - örök.